

Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu

Svazek IV.

**Sestavili Zdeněk Kárník
a Michal Kopeček**

Studijní edice

Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu
do roku 1989 k výzkumnému projektu GA ČR
KSČ a radikální socialismus v Československu 1918-1989

Edici řídí Zdeněk Kárník

ÚSTAV PRO SOUDOBE DĚJINY AV ČR,
DOKOŘÁN, PRAHA 2005

1928-1935, vyznačuje nejsilnějšími sektářskými tendencemi v taktice mezinárodního komunismu. Leninská avantgardní strana klidně nevelká, ale hlavně loajální, byla tím, co Stalin potřeboval především - tedy bezvýhradně poslušnou skupinkou profesionálních revolucionářů. Nesmyslnost i obtížné plnění tezí vyhlášených Kominternou velmi efektivně působilo pro očistění hnutí od „nespolehlivých“ kádrů. Nová organizační struktura odborového hnutí v rámci bolševizace měla zároveň vyřešit nežádoucí možnost vzniku druhého mocenského centra vedle stranického vedení, které, protože mělo nutně i jiné zájmy, a tím bylo především udržitelné hospodaření odborů, se mnohdy velmi neochotně podřizovalo aktuálním politickým potřebám strany. Československý případ podřízování nastupujícímu gottwaldovskému vedení je v tomto směru názorným a výmluvným příkladem. Odbory v bolševickém pojetí neměly primárně bojovat za aktuální zlepšení života širokých mas. Měly podstatně důležitější úlohu, a to podílet se na přípravě světové proletářské sociální revoluce, bez ohledu na momentální postižení řadových dělníků, kteří stávkovali nebo demonstrovali, za což zaplatili hmotnou nouzí a někdy i životem.

Právě tyto trendy „likvidátoři“ nepochopili a v posledně uvedených případech ani nechtěli chápat. Nemusely to být hmotné výhody z byrokratické správy odborů, jež vedly Haise a jeho spojence k tomu, že provedli rozkol, jak bez přestání opakovalo *Rudé právo*. Stejně tak jejich dušování před „bossy“ z ROI, že se nepovažují za zrádce, nýbrž za odpovědné komunisty, nemuselo být jen „oportunistickou“ snahou o ochranu kůže. V jejich vidění úlohy odborů celý bolševizační proces postřádal smysl a v tom byli oněmi „starými sociálními demokraty“, před nimiž neustále varovala Kominternu a ROI. Poněkud pateticky řečeno: svět, jak jej popsala stalinská bolševizace a v Československu její karlínská¹⁰² světlohoši, nebyl již jejich světem. Nutno poznamenat, že moskevské ústředí si tohoto faktu bylo vědomo podstatně více než tito jeho odpůrci. Není vhodné omezovat popis taktiky světového komunismu druhé poloviny 20. let jen na sektářské teze a snůšky nesmyslných instrukcí, přestože pročítání dobových dokumentů k tomu svádí. V jejich pozadí totiž můžeme nalézt racionální jádro a jednoznačný účel...

Pomnichovská politika KSČ a její reflexe v Kominterně

Jan Gebhart, Jan Kuklík

Dne 30. září 1938 zasedalo politbyro KSČ již po sedmadvacáté v průběhu tohoto jednoho jediného měsíce. Zápis z jednání politbyra odráží zásadní změnu, která nastala po přijetí mnichovských rozhodnutí ze strany prezidenta, vlády i velení armády. Až do poledních hodin se KSČ orientovala „na linii mobilizace mas“ a chystala, po zkušenostech z 22. září 1938, „nové vystoupení dělnictva ve Velké Praze“. Avšak po přijetí mnichovského ultimata dospělo politbyro fakticky k jednotnému názoru, že „každý pokus o akci na vlastní pěst by byl dobrodružstvím, které by celou situaci jenom katastrofálně zhoršilo“. Proto se vedení KSČ rozhodlo opustit dosavadní linii a „dát straně a dělnictvu příkaz ke spořádanému ústupu na druhou obrannou linii ve smyslu vojenském i politickém“.¹ V telefonogramu krajským organizacím byl „spořádaný ústup na druhou obrannou linii“ zdůvodněn snahou zabránit rozkladu a uchránit demokratický ráz zbylé části Československa. Zároveň byla formulována základní propagandistická teze, signifikantní pro celé následující období: KSČ nenese za přijetí mnichovských rozhodnutí žádnou zodpovědnost, a proto má být představována nejen v řadách členstva, ale před celou veřejností jako „jediná rozhodná protikapitulační síla“. Aby ji tak veřejnost chápala, dostávali komunisté pokyn „zůstat nadále vzorem kázně“ a nepodněcovat demonstrace proti představitelům exekutivní moci.

Komunistický tisk z 1. října 1938 přinesl oficiální prohlášení KSČ k nové situaci, v němž se výrazně zdůrazňoval propagandistický leitmotiv: komunisty Mnichov nekompromitoval, byli to prý jen oni, kteří „potírali politiku ustupování, ... hlásali nutnost rozhodných opatření a rozhodné obrany republiky do všech důsledků“. Považovali se za výlučnou a osamocenou politickou sílu v mezinárodně politickém i vnitropolitickém ohledu, protože staří představitelé koaličních politických stran se prý nedokázali „sjednotit včas, odhodit stranou úzké stranické zájmy, naplnit se bojovným duchem lidu a bránit republiku důsledně a na prvé nejvýhodnější linii“.² Již toto prohlášení a všechny následné kroky KSČ

naznačovaly její nezastíranou sebestřednost a nezpochybnitelnou víru v předurčenost její „vedoucí role“ ve společnosti. O partnerech a možných spojencích, s nimiž komunisté působili ve Výboru na obranu republiky, nepadlo ani slovo...

Ústup na druhou obrannou linii si nechalo potvrdit politbyro KSC na zasedání rozšířeného ÚV KSC 4. října 1938. Hlavní politický referát K. Gottwalda se nesl v duchu naznačených tezí a obhajoval činnost vedení KSC v předchozím období. V následující diskusi se objevily i kritické názory, které jednak varovaly před rychle se šířící poráženeckou náladou a jednak se někteří diskutující domnívali, že postup KSC byl málo radikální a že „se do toho mělo jít“. Gottwald replikoval, že si zodpoví kroky, které KSC udělala, a nesdílel avanturistickou vizi o využití nastalé krize k přímému boji o moc. Politické krizi ve státě a eventuálnímu bezvládní, což považoval za nejhorší eventualitu, měla a mohla, podle jeho názoru, nejlépe čelit „přechodná vláda vojenské diktatury, pro kterou také lid jednotně manifestoval“. Komunistická strana šla v ústupu „na druhou obrannou linii“ dokonce tak daleko, že „bude brzdit všechny radikální směry v zájmu klidu a bezpečnosti státu“ a to rovněž vysvětlovalo, proč KSC a Rudé odbory spolupodepsaly prohlášení odborových ústředí „k udržení klidu v pracujících vrstvách“.³

Policejní hlášení o říjnovém zasedání ÚV KSC zaznamenalo také kritické vystoupení poslance A. Zápotockého, zástupce Rudých odborů. Odmítal kritiku na jejich adresu od vedení KSC, jako by „nemístně stávaly do popředí akci odborové a politické jednoty“. Naopak pokládal tuto akci v dané situaci za velmi vhodnou. Jako jeden z mála předvídal možnost rozpuštění politických stran na nátlak zvenčí. Pak by připadalo v úvahu, jak se vyjádřil, „sjednocení všech přívrženců směru socialistického a demokratického“.⁴ Stanovisko Zápotockého ovšem mnozí členové ústředního grémia KSC nesdíleli a vyslovovali naopak naději, že vláda k zákroku proti KSC nepřikročí a neohrozí dosavadní legalitu strany.

Závěry z jednání rozšířeného ÚV KSC se dostaly v podobě Dopisu všem členům o úkolech komunistické strany v nové situaci po Mnichovu dne 8. října 1938 do jednotlivých organizací. Charakteristika vnitropolitické situace po 30. září 1938, kterou dopis obsahoval, vycházela z tvrdé a nediferencované třídní optiky. Vedení KSC vidělo složitou situaci a dané podmínky značně staticky a zjednodušeně. Příčina hluboké krize státní, vnitropolitické, ideové i morální byla z hlediska komunistů více než jednoduchá - byla jí „zrada čs. buržoazie“. „Odhaluje v této chvíli temné stránky své duše“, psalo se v dopise, „zatímco jedna její část rezignovaně přijímá hitlerovské diktáty, nejeví vůli osudný ústup někde

zastavit, a zatímco různé zbabělé živly utíkají od praporu demokracie a přeorientovávají se k Berlínu, zdvíná hlavu druhá její část, reakční velkoburžoazie, aby přímo sloužila německému hitlerismu.“ Schematizující „třídní pohled“ prostupoval i formulaci pěti základních úkolů pro stávající politiku KSC, jejichž podstatou se mělo stát prosazování ideje „celonárodní fronty“, ovšem opírající se fakticky a výlučně jen o jednotnou frontu dělnické třídy na podkladě politické, odborové a družstevní jednoty.⁵ Toto velmi zúžené a rigidní pojetí „celonárodní fronty“ mělo svá úskalí, protože od samého počátku nepočítalo s celým spektrem sociálně i politicky diferencované společnosti a s potencionálními politickými spojenci. Vyhraněné ideové postuláty doplňovala současně taktika nevystupovat přímo proti vládě, soustředit se na spořádaný ústup na druhou obrannou linii a na přeskupení sil. Tuto taktiku spojovali komunisté s jinak obecně rozšířenou představou o delší existenci pomnichovské republiky, i když nevylučovali eventuální další německou agresi. Také vedení KSC bylo plně poplatno dobovým nadějím, že vzniklé provizorium druhé republiky bude mít přece jen trvalejší charakter.

K Gottwald využil k propagaci pozměněné linie KSC a jejího domnělého osamocení hájení národních zájmů oficiální půdu Stálého výboru Národního shromáždění. Dne 11. října 1938 pronesl na jeho zasedání obsáhlý projev, v němž znovu opakoval tezi, že jediná KSC „hrozící nebezpečí včas viděla, před ním varovala a do posledního okamžiku osudné kapitulace se snažila o odvrácení nejhoršího“. A zároveň pateticky volal „na soud lidu a dějin zejména všechny ony živly a síly, které tuto hanebnou kapitulaci po dlouhou dobu záměrně připravovaly, které se spikly s nepřítelem proti vlastnímu lidu, národu a republice.“⁶ Tato útočná a nijak nedoložená obvinění hlavních politických protivníků z flagrantní zrady národních zájmů se pak stala trvalou argumentací KSC v následujícím desetiletí a tvořila - jen v nepatrných obměnách - jádro jejího propagandistického arzenálu.

Již první říjnové týdny roku 1938 přinášely změny v dosavadním politickém systému druhé republiky. Všeobecné požadavky na „zjednodušení organizace politického života“ byly reakcí na jeho předmnichovskou roztržitost a jeho selhání v kritických zářijových dnech. Nejen na pravici, ale také na levici zaznívaly spontánní hlasy, vybízející ke sjednocení politických sil a to dokonce i organizačnímu. Určitý vliv měly sebezáchovné sjednocovací tendence i na politiku komunistů, kteří doufali v jejich využití k překonání kontinuální izolace od socialistických stran. Proto začali jednat jak se sociální demokracií, tak s národními socialisty. Současně zahájili rozsáhlou a intenzivní propagandistickou kampaň za

okamžité odborové sjednocení.⁷ Dne 13. října 1938 navštívili generálního tajemníka Čs. národně socialistické strany Karla Moudrého komunističtí poslanci Rudolf Slánský a Václav Kopecký a přednesli mu návrh na vytvoření jednotné Národní strany práce. Měli se v ní podle jejich představ sdružit národní socialisté, sociální demokraté, komunisté a dokonce i lidovci. K. Moudrý ovšem předsednictvu své strany oznamoval, že o této otázce jednal také s generálním tajemníkem sociální demokracie Vojtěchem Dundrem a ten se stavěl zásadně proti spojení s komunisty. Za sociální demokracii argumentoval nebezpečím, které by z takového kroku vzniklo. Vyvolal by nepochybně bezprostřední koncentraci pravicových stran, jež by pak dominovaly v politickém životě druhé republiky. Přikláníl se k zahájení okamžitého jednání jen mezi sociální demokracií a národními socialisty. Dunder ovšem vyjádřil také mínění, že na nátlak Hitlera mohou být rozpuštěny všechny politické strany. Na schůzi předsednictva národních socialistů nezazněla podpora návrhu sloučit se s komunisty a zasedání naopak vyústilo v doporučení „s komunisty raději nejednat a poradit jim, aby stranu zlikvidovali“. K otázce sjednocení odborů se ale vedení národních socialistů stavělo poněkud jinak. Podle něho nemohly zůstat odbory nesjednoceny. S vědomím faktu síly a početní převahy Čs. obce dělnické a Odborového sdružení československého v odborovém hnutí předpokládalo, že ve sjednocených odborech obě hlavní socialistické ústředny převáží, a to i proto, že „odborové hnutí komunistické je v troskách“.⁸

KSČ zaznamenávala již v prvních říjnových týdnech 1938 celou řadu přímých útoků na legalitu existence strany, jak to dokládá celá série obranných článků v komunistickém tisku.⁹ Těžko se daly interpretovat jinak než jako varovné signály, že komunisté musí počítat i s rozpuštěním jejich strany. Dostali v tomto směru mnohá nepřímá i přímá upozornění od oficiálních policejních i správních kruhů, které je s předstihem upozorňovaly, že na nátlak zvenčí budou muset s legalitou existence KSČ skoncovat. Už při jednání s K. Moudrým - tedy 13. října 1938 - uvedli poslanci Slánský a Kopecký: „Dostali jsme varování z nejvyšších míst. Premiér generál Syrový a ministr Černý nám doporučili, abychom rozpustili stranu, jinak budeme rozpuštěni na přání Berlína“.¹⁰

Vedení KSČ muselo brát zřetel i na rychle akcelerující vývoj na Slovensku. Žilinská dohoda z 6. října 1938, na jejímž základě se ujala moci autonomní vláda pod předsednictvím Msgr. Jozefa Tisa, otevřela cestu k totalitarnímu politickému životu na Slovensku. Dokumentoval to zejména ostře formulovaný Manifest slovenskému národu, v němž HSLS deklarovala nejen právo Slováků na sebeurčení, ale také se vehementně hlá-

sila k národům „bojícím proti marxisticko-židovské ideologii rozvratu a násilí“.¹¹ Konkrétní opatření na cestě k vládě jedné strany následovala okamžitě. Slovenská autonomní vláda zastavila činnost KSČ na Slovensku již 9. října 1938 a také nedovolila, aby sociální demokracie přistoupila k Žilinské dohodě, ačkoli k tomu „podnikla vstřícné kroky“.¹²

V českých zemích byl vydán zákaz činnosti KSČ jen o několik dnů později, 20. října 1938.¹³ Téhož dne vyšlo nařízení o zákazu komunistického tisku. Naposledy vyšlo *Rudé právo* a oficiálně bylo zastaveno i vydávání *Haló novin*, *Tvorby*, *Rozsévačky*, *Svobody* a dalších komunistických periodik. Syrového vláda se rozhodla k tomuto kroku na základě kombinace dvou faktorů: z mezinárodního hlediska reagovala vstřícně a ústupně na průběh jednání ministra zahraničních věcí Františka Chvalkovského v Berlíně ve dnech 13. a 14. října, a pokud šlo o vnitropolitický vývoj, hlavní politicko-mocenské grémium právě v souvislosti s výsledky Chvalkovského cesty dospělo k přesvědčení, že nadešla doba, kdy je zapotřebí dosud chaotickému politickému kvasu dát konečně zřetelnější impuls, který by vedl k jeho určitéjší krystalizaci a „zjednodušení“ politického života. Zároveň proto uplatnilo snahu vyloučit z politického života levý i pravý extrém.¹⁴

Vzhledem k podstatným změnám veřejného života a za situace stupňovaného tlaku exekutivy, kdy po zákazu činnosti hrozilo i rozpuštění strany, hledalo vedení KSČ možnosti a cesty, jak propojovat legální a ilegální činnost. Ostatně je k podobnému postupu vybízely a přímo zavazovaly pokyny stále všemocné Kominterny z Moskvy. Přejedání KSČ do ilegality probíhal poměrně pomalu a postupně a namnoze se vycházelo ze zkušeností a metod, které použili komunisté v Československu již v letech 1933-1934, kdy se KSČ svou extremistickou činností dostala až na hranici legality fungující politické strany. Zatím jen pro nejužší stranickou elitu se také začal připravovat přechod do zahraničí. Předpokládalo se, že do moskevského exilu odejdou pouze členové politbyra zvoleného na VII. sjezdu KSČ v dubnu 1936. Avšak nakonec i tuto elitní sestavu na sklonku října 1938 Výkonný výbor Kominterny (EKI) zúžil, a proto od listopadu do počátku prosince 1938 postupně odešla do zahraničí jen skupina „vyvolených“ profesionálních revolucionářů kolem Klementa Gottwalda, aby formovala v moskevském hotelu Lux zahraniční vedení KSČ, které se samo označovalo - podle zápisů z jednání - jako „politické byro v emigraci“. Kromě Gottwalda tvořili zahraniční vedení KSČ Jan Šverma, Václav Kopecký, Rudolf Slánský, Viliam Široký, Josef Krosnář, Rudolf Appelt a později Bruno Köhler. Svou aktivitu zaměřili na výkon funkcí v Kominterně: Gottwald se stal sekretářem Exe-

ktivy Komunistické internacionály (EKI), Šverma působil v tiskovém oddělení a referenty EKI se stali Appelt, Kopecký a Široký. V mezinárodní organizaci Rudé pomoci (MOPR) působil Krosnář, který měl na starosti zabezpečení potřeb čs. exilu. Slánský, pro kterého byl získán souhlas k příchodu do Moskvy až v prosinci 1938, začal pracovat v českém vysílání moskevského rozhlasu. Významné slovo v rozhodování, kdo bude součástí nejužší elity, měl za EKI M. D. Manuilskij.¹⁵ Z členů politbyra prozatím neodešli do moskevského exilu zástupci dělníků v politbyru, a to František Bílek, Rudolf Vetiška a také Antonín Zápotocký, jenž tehdy odejít do Moskvy nechtěl.

Na základě pokynů EKI organizovalo přechod komunistů do ilegality na domácí půdě nově utvářené I. ilegální ústřední vedení KSČ. Ustaveno se koncem listopadu 1938 a zpočátku jej řídili Emanuel Klíma, Viktor Synek, Otto Synek, Jan Zika a Eduard Urx. Scházelo se poměrně pravidelně, většinou jednou týdně, ale výstavba ilegální stranické sítě neprobíhala podle ideálních předpokladů a nejednou narážela na obtíže. Proto také nebyla do 15. března 1939 zdaleka dobudována v patřičném rozsahu ilegální síť „strany v podzemí“. Po dlouhá léta se ovšem v propagandistických pracích komunistické historiografie vykládal pravý opak. Problémy v budování organizační struktury „strany v podzemí“ vznikaly zejména v důsledku podceňování konspiračních pravidel a také ne vždy byl důsledně respektován požadavek obměny dosavadních – a tím známých a zranitelných – funkcionářů. Poměry ve druhé republice umožňovaly jakési pololegální aktivity stranických organizací, a to se negativně projevilo bezprostředně po 15. březnu 1939, kdy začala probíhat zatýkácí akce Gitter.

Lepší výsledky dosahovalo ilegální komunistické vedení v oblasti agitace a propagandy. Rozhodlo se zatím nevydávat centrální ilegální časopis, ale podařilo se mu vydávat celou řadu letáků a prostřednictvím dobově známé letákové akce Černá vysílačka dokonce překračovat úzké hranice vlastních stranických kruhů a apelovat ke sjednocování všech antifašistů. Těmto aktivitám věnoval soustavnou pozornost policejní aparát. V oběžníku okresním úřadům z 9. února 1939 se například psalo: „K soustavnému informování členstva KSČ má být vydáván ilegální tisk, který již v některých místech existuje.“ A další policejní hlášení znamenávalo případy výskytu letákové akce Černá vysílačka. Na počátku února 1939 došly policejní orgány ke zjištění, že zmíněné letáky sice byly tištěny podle jednotných ústředních směrnic, ale vlastní výtisky pocházely z různých míst. Jednotlivé mutace se tedy lišily použitou tiskovou technikou, ale měly společné úvodní motto: „Žádný není tak moc-

ný, aby svému svědomí rozkazovat mohl“, což byla slova spisovatele Aloise Jiráska.¹⁶ Komunisté se také snažili zřídit radiotelegrafické spojení mezi Prahou a Moskvou za použití techniky Kominterny, které měl původně na starosti V. Široký, ale jenž sám odešel do exilu dříve, než vše se svými spolupracovníky připravil, a to přesto, že byli k dispozici radisté vyškolení v předchozích letech v kurzech NKVD a nechyběla ani dohoda o šifrovacích kódech. Teprve po rozpuštění strany v prosinci 1938 začal vycházet jednou měsíčně ilegální ústřední bulletin KSČ a až v únoru 1939 se ilegální vedení rozhodlo začít s přípravami na vydávání ilegálního *Rudého práva*. Trvalo ještě řadu měsíců, než se to podařilo.¹⁷

V důsledku zákazu činnosti usilovali komunisté o využití těch legálních možností a příležitostí, které jim nabízel „zjednodušující se“ veřejný život druhé republiky. Komunisté vstupovali do nejrůznějších legálně existujících organizací a spolků, do odborových organizací a tělovýchovných institucí a veřejně nechali působit až do rozpuštění strany 27. prosince 1938 také tzv. legální vedení KSČ, které tvořili Antonín Zápotocký, Jaromír Dolanský a Luděk Kopřiva. Legální vedení reprezentovalo KSČ hlavně ve vztahu k úřadům a institucím druhé republiky. To také vydalo členům KSČ pokyn, aby vstupovali do nově vznikající strany – Národní strany práce.

Ještě před vydáním oficiální výzvy k založení Národní strany pracujícího lidu – tak zněl původní název – z konce října 1938, kterou podepsali Antonín Hampl, Jaromír Nečas a Josef Macek, probíhala jednání o „vytvoření jednotné strany pracujícího lidu“, která by „sdružovala všechny složky dělnického hnutí v zemi“, tedy socialisty i komunisty. Představy o takto koncipované a organizované Národní straně pracujícího lidu vznikaly během diskusí mezi okruhem Petičního výboru Věrní zůstaneme, Dělnické akademie (Josef Fischer, Josef Pešek a další), komunistickými intelektuály Ivanem Sekaninou, básníkem Laco Novomeským (stal se dokonce výkonným redaktorem časopisu *Nová svoboda*) a politiky Stanislavem Vrbenským, Bohumírem Šmeralem a Janem Vodičkou. Do těchto diskusí se zapojoval i okruh legionářů kolem nakladatelství Čin (Bohumil Příkryl, Rudolf Císař a další).¹⁸ Jistě je příznačné, s jakými osobnostmi z řad komunistického hnutí se vyjednávalo. Ke zvláštnímu osobnímu sblížení došlo mezi teoretickou hlavou skupiny Dělnické akademie J. Fischerem a I. Sekaninou, kteří dojednali spolupráci dvou institucí: Dělnické a Socialistické akademie. Pro projekt ofenzivně koncipované Národní strany pracujícího lidu vypracoval pak J. Fischer za konzultací s I. Sekaninou programový dokument *Druhá republika – stát práce!*¹⁹ Brzy se ale ukázalo, že k prosazení tohoto projektu neměla žád-

ná z vyjednávajících stran dost sil, protože v řadách sociální demokracie byla nadále striktně odmítána eventualita jakékoli fúze s komunisty.²⁰ Okruh Josefa Fischera po krátkém čase diskusí ustoupil od svého plánu na vytvoření „jednotné strany pracujících lidu“ a zaujal loajální stanovisko k vytváření Národní strany práce (NSP), jak ji proponovali ve svém svolání Hampl, Nečas a Macek.

Pokyn členům KSČ ke vstupu do NSP doprovodilo legální vedení také doporučením, aby si o ní nečinili iluze, ale aby v ní současně spatřovali jednu z mála příležitostí, jak prosazovat v každodenním praktickém politickém životě svá stanoviska. NSP oceňovali jako stranu, která „zabránila naprosté totalitě“. Postoj komunistů k NSP charakteristicky vyjadřovalo i následující stanovisko z dobového ilegálního letáku KSČ: „Vytvoření Národní strany práce s programem, který má mnoho prvků přijatelných pracujícím masám, je v dnešní době náporu reakce bezesporu významnou skutečností, kterou je třeba hodnotit pozitivně.“²¹ Vstup do NSP se komunistům poměrně zdařil a v řadě případů dokonce pronikli do vedení místních organizací a prosadili se i v krajském měřítku, například na Kladensku, v jižních Čechách i v pražském kraji. Jejich názory se dokonce dostávaly také na stránky některých tiskovin NSP, např. kladenského *Hlasu lidu* (jako redaktor v něm působil Jiří Hendrych) nebo *Jihočeského hlasu*. Dokumentuje to důvěrná zpráva policejního ředitelství v Brně z 5. prosince 1938, která uváděla: „Přestup členů KSČ do Národní strany pracujících lidu [v té době už NSP; pozn. aut.] děje se za tím účelem, aby činnost této strany usměrňovali ve smyslu ideologie KSČ. Ve společných výborech na obvodech a místech, kde se nová strana tvoří, daří se KSČ dostat na vedoucí místa lidí z jiných stran, kteří však se stranou KSČ sympatizují nebo alespoň jsou tzv. levějšími elementy“. Zpráva dokonce zaznamenávala, že komunisté usilovali i o vstup do Strany národní jednoty, aby v jejích řadách „dělali frakční politiku“. Policejní hlášení také informovalo o pokynech pro členy KSČ, aby „obcházeli dělnické rodiny a agitovaly pro vstup do Strany pracujících lidu.“²²

Pokusy komunistů masově infiltrovat NSP ovšem vyvolávaly obavy u jejích zakladatelů. Noviny *Právo lidu* a později *Národní práce* se ostře distancovaly od anonymních letáků, které příkře napadaly poměry ve druhé republice, a to v rozporu s oficiálně loajálním postojem Národní strany práce, a současně vyzývaly ke vstupu do této strany. Ústřední kancelář NSP dokonce vydala prohlášení s jasným stanoviskem: „Národní strana práce žádné komunistické rejdy nestrpí... Máme ve svých řadách pořádek a rozvratných elementů se předem zříkáme. Nebereme do stra-

ny kdekoho.“²³ K obezřetnému výběru členstva NSP vyzýval na ustavujícím sjezdu 11. prosince 1938 také generální tajemník Bohumil Laušman. Současně ovšem odmítal zakládat podmínky pro vstup do NSP na tom, kdo do které strany patřil.²⁴

Vztahy mezi KSČ a vznikající NSP se vyvinuly tak, že pro komunisty byli nepřijatelní iniciátoři a vůdci NSP, vždyť v jejich očích přece šlo o „staré reformistické vůdce“, a pro vedoucí garnituru NSP byli zase zásadně nepřijatelní komunističtí funkcionáři. Když byl na základě pozitivně přijatého projevu na ustavujícím sjezdu zvolen do výkonného výboru NSP František Vodsloň, zanedlouho dostal od J. Nečase zdvořilý dopis, aby se vzdal členství v tomto orgánu, protože by mohl jako známý komunistický funkcionář ohrožovat a diskreditovat jeho práci.²⁵

V reakci členské základny KSČ na pokyn jejího vedení ke vstupu do NSP se objevily dvě protikladné tendence, vyplývající z krizové situace ve straně a z vnitřní názorové polarizace. Na jedné straně zaznívaly hlasy vyjadřující nedůvěru a podezřívavost vůči nové, přesvědčenější „smířlivé“ politické linii. Přicházely především z řad stoupenců neměnné a rigidní „bolševické orientace“, kterou plně akceptovali od doby nástupu Gottwalda do vedení strany, a proto nyní domácí legální vedení tvrdě kritizovali a odmítali jeho taktizování. Takový stav by prý nemohl za Gottwaldova vedení nastat. Na straně druhé se ve vedení některých krajů KSČ – např. v Mladé Boleslavi, na Kladně, v Praze-venkově a Hodoníně – vyskytly názory, že po založení NSP, do níž vstoupí komunisté a vytvoří se sociálně demokratickými dělníky „jednotnou samostatnou politickou stranu dělnické třídy“, je zbytečná další existence KSČ.²⁶ Těmto postojům se ale snažilo vedení KSČ čelit vysvětlovací kampaní, proč je třeba vstupovat do NSP a proč je zároveň nutné nedělat si o ní iluze a zachovat i nadále revoluční tvář komunistů.

Vzájemné vztahy mezi komunisty a iniciátory a vůdci NSP i dalšími levicově smýšlejícími politiky nebyly a po předchozích zkušenostech ani nemohly být nikterak harmonické a idylické. Přesto po zákazu vydávat komunistické tiskoviny umožňovala tolerance levicových demokratických novinářů některým z prominentních komunistických žurnalistů jako Juliu Fučíkovi či Kurtu Konradovi ale i dalším, aby publikovali pod různými pseudonymy na stránkách legionářského *Činu*, *Národního osvobození*, *Dělnické osvěty*, *Nové svobody*, *Soboty* i jiných periodik. Objevily se i pokusy vytvářet náhradní legální časopisy, například důvěrnický sbor družstevní Včely zahájil vydávání časopisu *Pražský týden*, v němž působili Vratislav Šantroch, Gustav Bareš, Julius Fučík, Josef Rybák, Jiří Síla a další.

V průběhu zářijové krize roku 1938, kdy všechny politické rozdíly potlačovaly úzkostné obavy o samu existenci ČSR, stmelilo vědomí akutního ohrožení republiky politické organizace čs. mládeže natolik, že vystoupila jednotně s požadavky na důslednou obranu a vytvořila dokonce společný koordinační orgán – Československý výbor mládeže, nazývaný také Mladé Československo. Mimořádně aktivně si v jeho řadách počínala mládež sociálně demokratická v těsné součinnosti s mládeží národně socialistickou a na práci Mladého Československa se podíleli i představitelé komunisticky orientovaného Svazu mladých. Po přijetí mnichovských rozhodnutí snahy po jednotné prezentaci požadavků mládeže nevyprchaly okamžitě, ale bylo jen otázkou času, kdy se tak stane. Už dne 5. října 1938 se koordinační orgán Mladé Československo změnil na Jednotu mladého Československa a zároveň propukly spory o jeho další politickou orientaci. Nadále nebylo možné, aby vedle sebe spolupracovali v jedné organizaci zástupci mládeže agrární a představitelé Svazu mladých. Z podnětu Svazu mladých docházelo během druhé poloviny října 1938 k jednáním o vytvoření společné politické organizace mládeže a na začátku listopadu 1938 názorový a organizační kvas v politickém hnutí levicově smýšlející mládeže gradoval. Série porad mezi zástupci sociálně demokratické, národně socialistické a komunistické mládeže vyústila v polovině listopadu 1938 v rozhodnutí založit novou společnou organizaci. Vybrali pro ni název Národní hnutí pracující mládeže (NHPM), jenž se velmi přibližoval projektu Národní strany pracujícího lidu (NSPL). Od samého počátku se ale k vytváření nového politického hnutí mládeže přistupovalo s představou, že toto hnutí bude daleko samostatnější a relativně nezávislé na nově budované straně. Iničiátoři vzniku NHPM se shodli i na její ideové bázi. Chtěli mládež v řadách NHPM vychovávat v duchu národních demokratických tradic, hodlali učinit vše, aby zabránili její demoralizaci a dosáhli shody i v názoru, že NHPM se přihlásí k myšlenkám a zásadám socialismu. Do procesu příprav formování NHPM zasáhlo založení Mladé národní jednoty, v níž se sdružily mládežnické složky těch politických stran, které vytvářely Stranu národní jednoty. Tím se také v politickém hnutí mládeže druhé republiky polarizovaly a vyhrotily vzájemné vztahy a NHPM zaujalo k Mladé národní jednotě ostře konfrontační postoj.

V polovině prosince 1938 zveřejnil ústřední přípravný výbor NHPM provolání, které podepsali Antonín Zimmer za národní socialisty, Blažej Vilím a František Rauš za sociální demokraty a Miloš Krásný za komunisty. Bylo signálem, že výstavba nové mládežnické organizace se rozběhla a pokročily i práce na přípravě jejího programu. V reakci na tyto orga-

nizační aktivity informovalo policejní hlášení: „Ve vedení NHPM budou mít hlavní slovo sociální demokraté, kteří se řídí příkazy právě se tvořící NSP, ale vliv mladých komunistů na další vývoj hnutí bude značný a je zapotřebí jej pozorně sledovat“.²⁷

Obavy z činnosti mladých komunistů v NHPM nesdílely jen exekutivní orgány, ale projevovaly se přímo i v jeho vedení. To v zásadě akceptovalo pokyny NSP, aby se systematicky zatlačovalo působení bývalých členů Svazu mladých a obávalo se, aby do hnutí nevnášeli nesváry, vyplývající z ideologicky vyhraněných postojů. „To nemůže být v žádném případě trpěno“ zaznívalo od vedoucích představitelů NHPM, „a pokud bude chtít komunisticky smýšlející mládež vstupovat do NHPM, bude se muset v novém hnutí přeorientovat a to od základu.“²⁸ Otázkou ovšem zůstává, nakolik policejní hlášení podléhala tradičnímu klišé a „komunistické nebezpečí“ v řadách NHPM zveličovala. Podíl funkcionářů a členů bývalého Svazu mladých na činnosti NHPM byl – střízlivě kriticky posouzeno – nesporný, ale zároveň platilo, že se snažili vystupovat poměrně umírněně a korektně, aby nezavdávali příčinu k napadání celého hnutí. Tak postupoval nejen M. Krásný, ale i další mladí komunisté ve vedení NHPM – M. Koča a později O. Papež – s vědomím, že musí čelit hlasům, které jejich činnost označují „jen za příležitost pro skrytou práci za komunistické cíle“.²⁹

Ustavující sjezd organizace se měl sejít 8.–10. dubna 1939. NHPM začalo v lednu 1939 vydávat vlastní týdeník *Hlas mladých*, avšak již po vyjití prvních dvou čísel byl 26. ledna 1939 úředně zastaven. Činnost NHPM i nadále sledovala policie a vedoucí představitelé NSP byli vyzýváni, „aby udělali v mládežnické organizaci pořádek“. Proto na konferenci přípravného výboru a zástupců žup NHPM 12. března 1939 vystoupil předseda NSP A. Hampl doprovázený generálním tajemníkem Bohumilem Laušmanem.

Po 15. březnu 1939 se uskutečnil v daném termínu sjezd NHPM, který se ovšem mohl sejít se svolením okupačních a protektorátních orgánů jen jako sjezd likvidační. Delegáti však během jednání přeměnili své jednání v ustavující schůzi ilegální organizace.³⁰

Veřejně proklamovanou a v politickém životě druhé republiky bezprostředně reflektovanou složkou politické linie KSČ se stal poměr komunistické strany k vládní politice a jejímu vývoji. V zásadě je možné označit jej za kritický a odmítavý. Na společné schůzce I. ilegálního vedení KSČ a některých členů politbyra ještě před jejich odjezdem do exilu byl zformulován pokyn vést kampaň proti Beranově vládě a její politice, ale zároveň zatím nekomplikovat situaci a respektovat stav, že ve vládě

nejdou zastoupeny jen reakční síly. V Moskvě hodnotil Gottwald Beranovu vládu koncem prosince 1938 slovy: „Na dnešní vládu nahlíží lid jako na vládu četníka Hitlerova, jako na vládu zrádců. Přitom není vývoj ještě ukončen. I v nynější vládě jsou rozpory. Není to homogenní vláda, vláda spojených vyslovených reakcionářů, jsou mezi nimi rozdíly ... jsou tam ještě zástupci smýšlející demokraticky.“³¹ První veřejné a deklarativní vystoupení KSČ proti vládnoucí mocenské a politické garnituře druhé republiky představovalo hlasování komunistických poslanců proti zvolení Emila Háchy za prezidenta republiky 30. listopadu 1938. Také následující odmítnutí programového prohlášení nové Beranovy vlády ústy poslance A. Zápotockého 14. prosince 1938 stejně jako nesouhlas se zákonem o mimořádné moci nařizovací a zmocňovací, který přesouval zákonodárnou moc parlamentu na prezidenta a vládu, signifikantně demonstroval v dané době postoj komunistů. Právě poslední vystoupení A. Zápotockého na půdě parlamentu bylo zároveň koncipováno v souladu se snahou znovu prezentovat komunisty „jako jedinou důslednou protikapitulantskou sílu“ a postavit je dokonce do role „jediných důsledných“ obhájců demokratických práv a národních zájmů. Očekávali a doufali, že jim tento přístup do budoucna přinese politický zisk a vylepší jejich morální kredit, pošramocení faktem, že po celou dobu Gottwaldova vedení představovali sílu více „státobornou“, než „státotvornou“. A. Zápotocký, který nebyl patrně jediným autorem parlamentního projevu, označil zmocňovací zákon „za nejdalekosáhlejší zásah do elementárních demokratických práv našeho lidu“ a cítil v něm vliv „cizáckých a našemu lidu nepřátelských sil, které svým násilným postupem přinesly republice a lidu tolik běd“. Na závěr svého vystoupení pak pateticky za komunisty prohlásil: „Není hanbou porážka, hanbou je zrádná a dobrovolná kapitulace. Naše činnost může být zastavena, můžeme být i rozpuštěni. Avšak idea, kterou jsme v národě zastávali, že je lépe bojovat než kapitulovat a nechat se zotročit, že je potřebí jednoty za samostatnost a ne jednoty v lokajství a otročině, v národě žije a zvítězí.“³² O den později promluvil v senátu Národního shromáždění za KSČ senátor František Nedvěd a vyjádřil obdobně formulované stanovisko.

Na podkladě přijatého zmocňovacího zákona bylo 23. prosince 1938 vydáno vládní nařízení, které nově upravovalo poměry a podmínky vzniku a existence politických stran ve druhé republice podle něž se ministerská rada usnesla KSČ rozpustit. Stalo se tak vyhláškou ministra vnitra z 27. prosince 1938, která se dotýkala KSČ v českých zemích. Na Slovensku došlo k rozpuštění KSČ rozhodnutím autonomní slovenské vlády z 23. ledna 1939.³³ Již den předtím, 26. prosince 1938, sdělilo prezidium

ministerstva vnitra prezidiím zemských úřadů, jak se bude při zákazu KSČ postupovat.³⁴ Jména KSČ a jejích organizací propadlo ve prospěch státu, komunističtí poslanci a senátoři byli zbaveni svých mandátů a imunity a také zástupci KSČ ve všech stupních samosprávy, od zemských po obecní zastupitelstva, pozbyli práva v těchto orgánech působit. V případech, kdy měli komunisté v těchto zastupitelstvech většinu, došlo k jejich rozpuštění a na jejich místa nastoupili vládní komisaři, nikoli komise, jak to výslovně požadovalo ministerstvo vnitra. V obcích, kde funkci starosty zastával člen KSČ, ale v obecním zastupitelstvu neměli komunisté většinu, byla nařízena nová volba starosty.

Proti vládnímu nařízení se komunisté odvolali, a proto byli poslanci a senátoři KSČ definitivně zbaveni svých mandátů až rozhodnutím Nejvyššího správního soudu z 28. ledna 1939. V návaznosti na to proběhly 3. února 1939 domovní prohlídky u 28 komunistických poslanců a senátorů, jejichž bydliště spadala do okruhu působnosti pražského policejního ředitelství.³⁵ V Čechách pak následovaly obdobné prohlídky u funkcionářů a důvěrníků KSČ ve dnech 13. a 14. února 1939 a na Moravě došlo k obdobné akci 21. února 1939. Když se ovšem později Gottwald vyjadřoval k průběhu domovních prohlídek na zasedání EKI, konstatoval, že se „při nich policisté omlouvali“ a vyvozoval z toho: „Vláda ještě nereorganizovala státní aparát a ten je ještě silně prostoupen demokratickými silami.“³⁶

Jestliže první fáze oficiálních vládních perzekučních opatření proti komunistům spočívala v zastavení činnosti KSČ, v zákazu jejího tisku a zákazu některých přidružených společenských organizací jako např. Solidarity, Ligy pro lidská práva v Československu, Svazu mladých, Dělnické stráže, Federace proletářské tělovýchovy, Svazu přátel SSSR, pak druhá fáze vyústila v rozpuštění KSČ a v navazujících opatřeních. Závěrečná fáze tohoto postupu pak bezprostředně souvisela s návštěvou ministra zahraničí F. Chvalkovského 21. ledna 1939 v Berlíně. Ještě před odjezdem ministra do Berlína vstoupily 17. ledna 1939 v platnost neodkladné výnosy ministra vnitra rozpustit některé odborové organizace, mezi nimi zejména ústřednu Průmyslových svazů. Na Chvalkovského jednání v Berlíně pak navazovalo podepsání dohody o spolupráci mezi česko-slovenskou a německou policií, kterou signovali 26. ledna 1939 ministři vnitra Otakar Fischer a Wilhelm Frick. Obě strany se v ní „zavazovaly navzájem se informovat, zodpovídat si dotazy a vyměňovat materiály, jež měly zabránit podpoře anebo přímo činnosti a záměrům komunistů, anarchistů, emigrantů a stoupenců jiných států nebezpečných hnutí“. Zároveň dohoda umožňovala „nejkratší cestou si předávat tyto

nebezpečné osoby, pokud tomu nebudou bránit vlastní státní zájmy³⁷. V praxi se však až do 15. března 1939 použila ustanovení této dohody jen ve velmi omezené míře.

Ilegální vedení KSČ po berlínské cestě Chvalkovského a následně sérii perzekučních zásahů proti KSČ dospělo k závěru, že odpovědi na ně musí být „zostření boje proti vládnímu režimu“ a vydalo pokyny k zahájení protestních akcí. Avšak žádné takové akce se ve větším rozsahu nepodařilo zorganizovat a policejní zprávy a hlášení je také nezaznamenávaly.

Vedoucí představitelé KSČ doma i v moskevském exilu v tomto období kolem sebe vehementně šířili ideu, že svou stranu vedou k roli jediného a vyvoleného ochránce národních zájmů, a sami sebe utvrzovali v tomto přesvědčení. Zároveň nad tento mesiášský komplex tradičně nadřazovali zájem vyšší, ba nejvyšší, „internacionální zájem světového revolučního proletariátu“, který se jim z obecně teoretizující floskule transformoval do strohých organizačních forem a rigidních politických a ideologických direktiv KI, jejíž byla KSČ náležitě konformní sekci.³⁸

Celkovou politickou linii KSČ, a to jak tu nedávnou, kterou prováděla od počátku roku 1938 do zářijové krize, tak i soudobou a perspektivní podrobila KI kritickém posouzení. EKI projednávala čs. otázku v prosinci 1938 a v lednu 1939 a znovu se k ní vrátila v únoru téhož roku, kdy byla (8. února) přijata rezoluce ÚV KSČ o příčinách Mnichova a postupu KSČ po Mnichovu, následně, 22. února 1939, schválená sekretariátem EKI. K čs. otázce se KI znovu vrátila v květnu 1939, kdy se zosřtila kritika politiky KSČ.³⁹

Na zasedání prezidia EKI 26. prosince 1938 přednesl hlavní zprávu o politice KSČ a vývoji v Československu do září 1938 Klement Gottwald. Jeho vystoupení doplnili Rudolf Appelt, který referoval o činnosti KSČ v pohraničních oblastech, a Viliam Široký, jenž se zabýval situací na Slovensku. O změnách na Podkarpatské Rusi promluvil Rudolf Slánský. Prezidium EKI zastupovali: Dimitrov, Manuilskij, Kuusinen, Florin, Campbell, Draganov, Fürnberg, Kolarov, Ulbricht a další zástupci Komunistické internacionály mládeže a kádrového oddělení KI. EKI z nich vytvořila komisi, která pak spolu s představiteli KSČ ve dnech 16. až 17. ledna 1939 zevrubně diskutovala o čs. otázce.

Obsáhlá rekapitulace událostí v Československu v roce 1938 a následných reakcí KSČ v Gottwaldově podání rozhodně nebyla kritickou sebe-reflexí, připomínala spíše obhajovací řeč. Když podrobně líčil události ze samého závěru zářijové krize 1938, nenalezl odvahu blíže personifikovat, s kým vlastně komunisté ve Výboru na obranu republiky spolupra-

covali. O známé odpolední audienci u prezidenta Beneše z 30. září 1938 se sice zmínil, ale jméno jediného národního demokrata – byl jím Ladislav Rašín, který chtěl bojovat a nepřijmout kapitulaci – raději neuvedl. Soustředil se na vysvětlení, proč se KSČ nepokusila zvrátit rozhodnutí prezidenta a vlády a vést „národně revoluční válku“. Na ulicích již prý nebyla taková nálada jako 21. a 22. září a „všichni ostatní se již s kapitulací smířili“. Jak vysvětloval přijetí kapitulace bez větších protestů? Příčiny hledal – jak jinak – v důvodech „třídního rázu“: „Bylo jasné, že když chce Československo bojovat proti Hitlerovi, že se musí – zvláště v případě, kdy Francie a Anglie stojí stranou – opřít o Sovětský svaz. Za druhé, že to musí být národně revoluční válka. To bylo jasné! To viděla v těchto dnech česká buržoazie, to chápali čeští maloměšťáci včetně Beneše. Viděli, jak vzrůstá vliv Sovětského svazu, vliv komunistů, jejich prestiž. Viděli: to by posadilo komunismus na koně a vyjde z toho jiné Československo. A to v rozhodující chvíli přispělo k rozhodnutí raději kapitulovat“.⁴⁰

Rozsáhlá kritická diskuse v zásadě činnost a postup KSČ schválila. Zejména ze strany německých komunistů ale zazněly výtky. KSČ prý měla převzít odpovědnost za národ a vytvořit vlastní vládu. S tímto názorem se ovšem neztotožnili ani Dimitrov ani Manuilskij. Do popředí diskuse se dostala otázka národnostní problematiky. Rudolf Appelt sice konstatoval, že přivtělení Sudet ke třetí říši nemá ani v nejmenším co činit s právem na sebeurčení, avšak současně požadoval, aby němečtí komunisté na sudetském území nepracovali ani pod názvem KSN (Komunistická strana Německa) ani KSČ, a navrhoval označení Komunistická strana sudetského území. Tento přístup – logicky domyšleno – zpochybňoval integritu Československé republiky v předmnichovských hranicích. Zazněly dokonce názory ze strany německých komunistů, že KSČ měla v krizové situaci přijít s heslem střeoevropské federace demokratických republik. Tato koncepce se do dokumentů závazných pro KSČ neprosadila, ale přesto usnesení sekretariátu EKI z 8. února 1939 rozhodlo: „Za práci v obsazeném území nese KSČ odpovědnost. Sekretariát EKI pokládá za účelné, aby strana na tomto území vystupovala pod jménem Komunistická strana sudetského území... S německou a rakouskou bratrskou stranou je třeba organizovat těsné spojení a spolupráci.“ Obdobný postup byl zvolen „vzhledem k vyhlášení autonomie Slovenska a Zakarpatska“ a vznikly Komunistická strana Slovenska a Komunistická strana Zakarpatska. Ústřední vedení (politické byro v exilu) zůstávalo nadále jednotné a celá strana si ponechala název Komunistická strana Československa, jako sekce KI.⁴¹

Velmi obsáhlá a mnohomluvná rezoluce ÚV KSČ z 8. února 1939, přijatá a schválená sekretariátem EKI 22. února 1939, dále zdůrazňovala, že KSČ podcenila otázku odborové jednoty a měla „daleko úporněji zápatit za jednotu odborových organizací“. Pokládala za správné, když komunistická strana „nebrala a nemohla v dané situaci brát kurs na to, aby v případě kapitulace měšťáckých a maloměšťáckých spojenců sama vzala moc do svých rukou“, avšak KSČ zároveň rezoluce kritizovala za nedostatek rozhodnosti, když „měla daleko odvážněji a včas vzít kurs na to, aby v případě úplné kapitulace dosavadní garnitury a socialistů a maloměšťáckých demokratů, zde byla nová garnitura“ a současně „měla v určité formě soustředit hnutí jednoty, které probíhalo v celé zemi a vytvořit celostátní autoritativní výbor obrany republiky, složený ze zástupců dělnických organizací, stran a závodů, ze zástupců demokratického maloměšťáctva a organizací rolnictva a z pokrokových vrstev inteligence“. Právě nevytvoření takového orgánu označila rezoluce za vážnou chybu, aniž by se ovšem autoři rezoluce zamýšleli nad tím, kde by se v české a slovenské společnosti našly politické a společenské síly ochotné vytvářet „celostátní autoritativní orgán obrany republiky“ za zřejmé hegemonie komunistů. Nicméně se KSČ měla z této kardinální chyby zvláště „poučit“, až bude organizovat zápas za „druhé národní obrození, za druhý 28. říjen“.⁴²

Poslední, desátý bod tohoto klíčového dokumentu, který většinou ve starších pramenných edicích už ani nebyl uváděn, formuloval nový ideologický kánon, odrážející myšlenkové klima v KI, postupně ovládané Stalinovou interpretací dobového marxismu-leninismu. „V nových zápasech, které KSČ čekají“, uváděl text rezoluce, prý obstojí jen tehdy, „když bude ideologicky, politicky a organizačně pevně semknutou stranou“, tedy stranou, „jakou na základě marxisticko-leninské teorie a v dlouhých těžkých bojích vykoval Lenin a Stalin“. Proto rezoluce ukládala každému čs. komunistovi, aby bedlivě studoval dějiny strany bolševiků, a to na základě právě vydaného skvělého díla o těchto dějinách, které představoval Stalinův Stručný výklad dějin VKS(b). Následující chvalozpěv na „geniální dílo J.V. Stalina“ už plně zapadal do soudobé „povinné“ glorifikace Stalinových zásluh. Tento posun nepochybně signalizoval, že do ideologické ofenzívy v KI nastupují síly, pro které se stal „duch VII. kongresu KI“ vědomě zapomenutou epizodou. Vedoucí představitelé i členstvo KSČ, obdařeno touto stalinskou ideologickou výzbrojí, se jen těžko mohli orientovat a střídavěji a samostatněji analyzovat agónii, do které vcházela druhá republika

Za zcela odlišných podmínek – po 14. a 15. březnu 1939 a po XVIII. sjezdu VKS(b), který svým průběhem a výsledky dále „přítvrdil“ linii KI

a zesílil „zlověstné tóny“ v mezinárodním komunistickém hnutí – se již diskuse o čs. otázce na jednání EKI ubírala jinými cestami. Už v přípravných materiálech, vypracovaných za KSČ V. Synkem a Janem Švermou, se objevily nebývale kritické sebereflexe a takřka „sebemrskáčská“ stanoviska. Podle Švermy neměla KSČ správný „kurs na řešení mocenských otázek, bez nichž obrana republiky byla nemyslitelná“ a za druhé republiky dokonce „opustila fakticky druhou linii a dostala se na jinou politickou platformu, než původně zamýšlela“. Dopouštěla se i dalších chyb oportunistické povahy a jejich příčiny viděl Šverma jak v nesprávném ocenění objektivní situace za druhé republiky, tak i v mylném odhadu časové dimenze její existence. Konkrétně: KSČ podléhala iluzím o Beranově vládě, neviděla v ní hlavního nepřítele a nedocenila hrozbu nové německé agrese.

Následující diskuse se zabývala těmito i dalšími stránkami a slabinami politické linie KSČ. Byla prý až příliš smířlivá k politice Berana a Hamp-la, volila chybnou politiku „menšího zla“ a orientací na politiku „druhé obranné linie“ prý podporovala kapitulantské nálady a neznamenal obranné linie“ prý podporovala kapitulantské nálady a neznamenal očekávanou „aplikaci bolševické taktiky ústupu“, nýbrž „selhání v mobilizaci mas“. Ostřeji posuzoval postup KSČ v závěrečném slově tento-krát také J. Dimitrov. Přijal a potvrdil většinu vyslovených kritických připomínek a výhrad vůči vedoucím činitelům a dalším orgánům KSČ. Dimitrov zejména zdůraznil, že politiku KSČ prostoupila oportunistická nit: před Mnichovem spoléhali čs. komunisté na Beneše a předpokládali jeho odmítnutí kapitulace, po Mnichovu je provázelo mylné přesvědčení o Beranově politice udržet alespoň formální samostatnost republiky a po okupaci volili orientaci na záchranu zvenčí. Tak se podle Dimitrova vytrácela z politiky KSČ její „třídní samostatnost a svébytnost“.⁴³

Bitva o demokratickou alternativu vývoje druhé republiky, kterou KSČ spolu s dalšími demokratickými silami měla a mohla vést, byla prohrána. „Generálové“ z KI i z politického byra KSČ v exilu už opět neomylně věděli, kdo a co zavinilo porážku. „Poučení“ z porážky se ale neubíralo cestou, která by vedla k hlubokému pochopení realit vzniku samostatného Slovenského státu, nacistické okupace českých zemí a vytvoření protektorátu Čechy a Morava. Tento postoj dokládalo i příkře formulované provolání KSČ k 15. březnu 1939. Komunisté sami sebe pasovali do role hegemonu zápasu za „nový 28. říjen“. Přitom si nekladli a ani nepřipouštěli otázku, zda a kdo je bude v soudobé české a slovenské společnosti ochoten akceptovat, zejména když spojili tento zápas s vizí následné bolševické revoluce.

76. Srv. McDermott K., *The Czech Red Unions 1981-1929*. New York 1988, s. 200-223.
77. Policejní relace o vystoupení Haisovy skupiny v MVS. In Král V., *Rudé odbory 1922-1939*. Praha 1973, s. 229. Haisovu znechucení a rezignaci by napovídaly i jeho poznámky na dráždanské schůzce ohledně nesmyslného postihování jeho rodiny ve straně jeho kvůli tomu, že se odmítla připojit ke kampani proti jeho osobě na V. sjezdu.
78. Za revoluční odbory. Praha/Bratislava 1962, s. 307an.
79. Menclová J., *Před rozkolem v MVS. Příspěvky k dějinám KSČ*, 1965, s. 568.
80. Protokoll der Sitzung vom 27. März 1929..., s. 56.
81. Hájek později uveřejnil své vzpomínky na tyto události v publikaci *Za revoluční odbory*. Praha/Bratislava 1962, s. 307an. Hájkovu suspendování bylo odhlasováno již na schůzi 10. března.
82. Na obranu MVS. *Dělník*, 33, 12. března 1929.
83. Viz Nová „revoluční stávková strategie“. *Dřevodělník*, 25. února 1929. Bahno, kal špína a hnus. Tamtéž, 26. března 1929.
84. Protokoll der Sitzung vom 27. März 1929..., s. 87.
85. Schůze širšího představenstva MVS a jeho usnesení. *Dělník*, 16. března 1929.
86. Tamtéž.
87. O průběhu dne viz Policejní zpráva o rozporech v MVS. In Král V., *Rudé odbory 1922-1939*. Praha 1973, s. 235.
88. Rozpaky nad policejními zprávami, které vyznívaly převážně v neprospěch Gottwaldovy skupiny, Král komentoval příznačně: Stylizace tohoto dokumentu jakož i hodnocení rozkolu v Rudých odborech jasně prozrazuje třídní stanovisko policejního aparátu té doby... Politické stanovisko autora této policejní zprávy jasně ukazuje na čí straně byly sympatie vládnoucí buržoazie atd. Srv. Král V., *Rudé odbory 1922-1939*. Praha 1973, s. 231.
89. Protokoll der Sitzung vom 27. März 1929..., s. 77.
90. ROI proti rozkolníkům v MVS. *Svoboda*, 21. března 1929.
91. Protokoll der Sitzung vom 27. März 1929..., s. 106. Alexander se neubráníl konstataci, že Haisův přístup je diplomatický a že ponechává ROI v nejistotě, jaký obrázek si o situaci v MVS udělá.
92. Likvidátoři rozdrčení. *Rudý večerník*, 2. dubna 1929.
93. Resoluce presidia exekutivy KI k československé otázce. In Král V. (ed.), *Cesta k leninismu*. Praha.
94. Jílek ve svém příspěvku sice relativně rozsáhle kritizoval nové taktické teze, avšak svou kritiku směřoval výhradně do vlastních řad, tedy ke IV. sjezdu KSČ, a nikoli do Moskvy. Slibova důkladnou sebekritiku a důsledný obrat „doleva“, v čemž se vlastně nijak nelišil od formulací v diskusních příspěvcích progottwaldovské kliky. Jílek B., *Od oportunistické pasivity k bolševické aktivitě. Rudý večerník*, 13. ledna 1929.
95. Protokoll der Sitzung vom 29. März 1929, s. 63an. Na podobné jevy poukazyval další účastník v případě odhlasování protilikvidátorské rezoluce, kdy z 52 oprávněných delegátů se dostavilo 7 členů, kteří ji „většinou“ odhlasovali.
96. Cit. Pelikán B., *Komunistická internacionála, II*. Praha 1984, s. 225.
97. Cit. Hospodářské poměry, sociální politika a odborové hnutí 1926-1929. Praha 1930, s. 406.
98. Šebek J., *Volby 1929. ČČH*, 1998, 1, s. 124-126, 133.
99. Rupnik J., *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha 2002, s. 85.
100. Menclová J., *Před rozkolem v MVS. Příspěvky k dějinám KSČ*, 1965, s. 573. Autorka zde uvádí tabulku, která ukazuje na poměry v jednotlivých sekcích: nadpoloviční podíl členstva získal MVS jen mezi lučebníky, v sekci stavebního dělnictva a zemědělských a lesních dělníků. Všechny tyto sekce měly konflikty s kolektivním vedením ještě dávno před rozkolem.
101. Viz Hospodářské poměry, sociální politika a odborové hnutí 1930-1933. Praha 1934, s. 589-591, 612-613.
102. Karlínští kluci bylo hanlivým označením Gottwaldových soupeřníků, což vyplývalo z jejich nízkého věku, když se chopili kormidla vedení KSČ.

JAN GEBHART, JAN KUKLÍK: POMNICHOVSKÁ POLITIKA KSČ A JEJÍ REFLEXE V KOMINTERNĚ

1. Měli jsme bojovat. Zápisy z jednání politického byra ÚV KSČ v září 1938. Praha 1978, s. 33-34.
2. Kubátová L., Malá I., Soukup J., Vrbata J. (eds), *Protifašistický a národní osvobozecký boj českého a slovenského lidu 1938-1945*. Edice dokumentů, hlavní řada, I. díl. Mnichov a březnová tragédie. 3. sv. Po Mnichovu. Období od 1. října 1938 do 15. března 1939. Praha 1985, dok. 650, s. 3.
3. Tamtéž, dok. 706, s. 55.
4. Tamtéž, s. 56.
5. Tamtéž, dok. 733, s. 85-87.
6. Tamtéž, dok. 752, s. 105-108.
7. Živelné hnutí dělnictva za okamžité odborové sjednocení. *Rudé právo*, 11. 10. 1938, 39.
8. Kubátová L., Malá I., Soukup J., Vrbata J. (eds), *Protifašistický a národní osvobozecký boj českého a slovenského lidu 1938-1945*. Edice dokumentů, dok. 777, s. 133-137; k této problematice podrobněji viz Pokorný Jiří, *Odbory po Mnichovu*. Vznik Národní odborové ústředny zaměstnanecké. *Pohledy. Revue pro politiku, ekonomii, sociologii a historii*, VII, 3/1999, s. 15-17.
9. *Haló noviny*, 14. 10. 1938, 272, V článku Jde o celý národ se psalo: „Nejdříve útoky proti komunistům, pak všeobecné nadávky na židomarxismus“, výpady proti demokracii vůbec“.
10. Kubátová L., Malá I., Soukup J., Vrbata J. (eds), *Protifašistický a národní osvobozecký boj českého a slovenského lidu 1938-1945*. Edice dokumentů, dok. 777, s. 134.
11. *Slovák*, XX, 222, 7. 10. 1938, s. 1.
12. Podrobněji viz Gebhart Jan, Kuklík Jan, *Druhá republika 1938-1939*. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha 2004, s. 80 a 91.
13. Kubátová L., Malá I., Soukup J., Vrbata J. (eds), *Protifašistický a národní osvobozecký boj českého a slovenského lidu 1938-1945*. Edice dokumentů, dok. 830, s. 194-195. Zpráva prezidia ministerstva vnitra předsednictvu ministerské rady o zastavení činnosti KSČ. Psalo se v ní: „KSČ je sekci Komunistické internacionály v Moskvě, jejímž programem je zavedení diktatury proletariátu a násilná změna státní formy. Uplatňování tohoto programu ohrožuje zejména za nynějších změn poměrů dosavadní formu státní a není proto další existence této strany jako státu nebezpečně přípustná“.
14. Podrobněji viz Gebhart Jan, Kuklík Jan, *Druhá republika 1938-1939*. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha 2004, s. 123-141.
15. Novotný Josef, KSČ v ilegalitě 1938-1939. Z počátků odboje 1938-1941. Praha 1969, s. 42-43; Hájková Alena, *Strana v odboji. Z dějin ilegálního boje KSČ v letech 1938-1942*. Praha 1975, s. 91-100.
16. Šmíd Stanislav, *Proti fašismu. České Budějovice 1983*, s. 51-52.
17. K. Gottwald na zasedání EKI 26. 12. 1938 k ilegálnímu tisku prohlásil: „Strana vydala v posledních týdnech mnoho literatury, letáků, závodních časopisů atd. Prozatím však upustila z důvodů účelnosti od vydávání oficiálního časopisu, tento důvod odpadá ku úderu proti straně. Nyní, kdy je strana formálně rozpuštěna, aby nedala vláde zámin- a strana je s to vystoupit i na tomto poli.“ SÚA, DZA-KI, Sbirka dokumentů ze zahraničních archivů. Komunistická internacionála. Moskva. 1920-1943, a. j. 86.
18. Císař Rudolf, *Petiční výbor „Věrní zůstaneme“*. Rkp. uložen. *Vojenský úřad veteránů a lek a odboje HPÚ MO* (býv. Komise 255). Čísá se k této problematice vyjadřuje jako pamětník, který se zúčastnil diskusí.
19. Archiv ČSSD, fond 48 - doc. Josef Fischer, složka 3/3, l. 313-328.
20. Kuklík Jan, *Sociální demokracie ve druhé republice*. Praha 1992, s. 118-123.
21. Kuklík Jan, *Zápas o demokratickou alternativu vnitropolitického vývoje ve druhé republice. Společenské vědy ve škole*, 45, říjen 1989, 2, s. 58.

22. Kubátová L., Malá I., Soukup J., Vrbata J. (eds), Protifašistický a národně osvobozený boj českého a slovenského lidu 1938–1945, Edice dokumentů, I. díl, 3, 3, Praha 1987, dok. 966, s. 13–14.
23. *Národní práce*, I., 4, 4. 1. 1939, s. 3.
24. Sjezd budovatelů Národní strany práce dne 11. prosince 1938 na Slovanském ostrově. Praha 1938, NSP - listy práce, 2, s. 11.
25. Novotný Josef, KSČ v ilegalitě 1938–1939, s. 34.
26. Hájková A., Strana v odboji, s. 75.
27. SÚA, PMV-XP-22/81, 255-1171-3, I, 68–69.
28. Tamtéž, I, 63.
29. SÚA, PMV-XP-22/81, 255-1171-3, I, 66–68.
30. Hlas mladých. Národní hnutí pracující mládeže v letech 1938–1945. Sborník o činnosti NHPM, red. J. Mecer. Praha 1946; zevrubně analyzovala vznik a činnost NHPM práce Kuklík J., Sociální demokraté v druhé republice. Praha 1992, s. 93–109.
31. SÚA, DZA-KI, a. j. 86.
32. Kubátová L., Malá I., Soukup J., Vrbata J. (eds), Protifašistický a národně osvobozený boj českého a slovenského lidu 1938–1945, Edice dokumentů, dok. 988, s. 47–51. V textu jsou uvedeny i části, které o den později rozhodl parlament eliminovat.
33. Tamtéž, dok. 1092, s. 209–210.
34. Tamtéž, dok. 1014, s. 73–79.
35. Tamtéž, dok. 1093, s. 210–212.
36. SÚA, DZA-KI, a. j. 86.
37. Mnichov v dokumentech. II. díl. Praha 1958, dok. 247, s. 351–352.
38. Hrbata F., Mezinárodní dělnické hnutí mezi Mnichovem a 1. zářím 1939. Přehled vědecké a pedagogické práce kateder marxismu-leninismu. Praha 1966, s. 222–223. Hrbata charakterizuje situaci v KI z pohledu člena prezidia KI M. D. Manuilského, který zvláště ostré kritice podrobil komunistické strany v Polsku, Maďarsku, Jugoslávii a Itálii.
39. SÚA, DZA-KI, a. j. 85, 86 a 87. Některé z dokumentů byly publikovány, většinou v neúplném znění, v pramenných edicích. Relativně ucelené jsou některé otiskeny v publikaci Kubátová L., Malá I., Soukup J., Vrbata J. (eds), Protifašistický a národně osvobozený boj českého a slovenského lidu 1938–1945. Edice dokumentů, dok. 1015, s. 80–89 a dok. 1100, s. 222–231. Projednáváním čs. otázky v KI se zabývá práce Hájková Alena, Strana v odboji, zvláště s. 106–111 a s. 136–139.
40. SÚA, DZA-KI, a. j. 85/1.
41. SÚA, DZA-KI, a. j. 87.
42. Tamtéž, a. j. 86.
43. Hájková Alena, Strana v podzemí, s. 138.

VÁCLAV KURAL: ÚVAHY A POZNÁMKY O PROBLÉMECH POLITIKY KSČ V LETECH 1938–1945

1. Kárník Z., Kopeček M. (eds), Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, II. Dokořán, Praha 2004, s. 9.
2. Tamtéž.
3. Kárník Z., Habsburk, Masaryk či Šmeral, Praha 1968; Kural V., Konflikt místo společenství? Praha 1993, s. 41–46 (kniha původně psaná pro samizdat); Křen J., Konfliktní společenství. Toronto 1989, s. 418, 421–427, 438, 455–457, 469.
4. Srv. Gottwald K., Spisy III. Praha 1951, s. 245.
5. Srv. Gottwald K., Spisy VII. Praha 1953, s. 11–39, 73–74, 136.
6. Souborně kupř. Křen J., Do emigrace. Praha 1963; Lvová M., Mnichov a Edvard Beneš. Praha 1968; Beneš E., Mnichovské dny. Praha 1968; Novotný J. (ed.), Chtěli jsme bojovat I, II. Praha 1963; Kolektiv, Odboj a revoluce – maketa. Praha 1965; Hájková

- A., Strana v odboji. Praha 1975, s. 11–51; Novotný J., *Odboj a revoluce – zprávy*, 1966, 4, s. 67–71; Československá vlastivěda, díl II, 2, kap. VIII; Kural V., Vojenské problémy „Mnichova“. Samizdat Historické studie, 1986. Později in Mohli jsme se bránit? Praha 1990 (vojenská studie); Anger J., Mnichov 1938, Praha 1988 (vojenská studie).
7. Za svobodu. Do nové Československé republiky. Praha 1969, s. 111–160.
8. Janeček O. a kol. (eds), Z počátků odboje. Praha 1969, s. 111–160.
9. Kural V., Konflikt místo společenství?, s. 180.
10. Viz pozn. 6.
11. Lukeš F., Podivný mír. Praha 1968; Hájek M., Od Mnichova k 15. březnu. Praha 1959; Hájková A., Praha v komunistickém odboji. Praha 1984, s. 11–20.
12. Kupř. Rataj J., Krize českého politického myšlení za druhé republiky. Z druhé republiky, Praha 1993 (edice HÚ ČSLA), s. 6–154; Gebhart J., Kuklík J. (st.), Druhá republika 1938–1939. Praha/Litomyšl 2004.
13. Provolání KSČ k 15. březnu 1939. Za svobodu českého a slovenského lidu. Praha 1956, s. 31–33.
14. Janáček F., *Odboj a revoluce – Zprávy*, 4, 1966, s. 11.
15. *Příspěvky k dějinám KSČ*, 33, 1967, s. 391–414.
16. Tamtéž.
17. *Odboj a revoluce – zprávy*, 4, 1966, s. 5–64.
18. Kural V., Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD) 1940–1943, samizdat Historické studie, 1978 a 1985, knižně Vlastenci proti okupaci. Praha 1997, s. 66.
19. Dokumenty, z nichž daný rozbor vychází, objevila A. Hájková. V její knize Strana v odboji (Svoboda, Praha 1975), v níž autorka s odvahou kryla i podíl vyhozených historiků F. Janáčka a J. Novotného, však nesměly být tyto objevy využity.
20. Za svobodu českého a slovenského národa. Praha 1965, s. 125 nn.
21. Cit. Beneš E., Paměti. Praha 1947, s. 216.
22. Cit. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 77 nn.
23. Tamtéž, s. 83.
24. Srv. Hájková A., Strana v odboji, s. 247–248.
25. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 145.
26. Viz pozn. 18.
27. Za svobodu. Do nové ČSR. Praha 1945.
28. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 110, moták K. Bondyho z vězení gestapa.
29. Za svobodu. Do nové ČSR, s. 41n, 52n.
30. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 139–142.
31. Tamtéž, s. 134, 137–139.
32. Tamtéž, s. 147–149. Paměti K. Pixy, archiv autora.
33. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 144; Kopecký V., Nová etapa protihitlerovského zápasu národů Československa. Za svobodu národa. Praha 1971.
34. Klimešová J., Pekárek B. (ed.), Rudé právo 1939–1945. Praha 1973, s. 227–228.
35. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 146–150. Zde je rozvedena bližší argumentace.
36. Klimešová J., Pekárek B. (ed.), Rudé právo 1939–1945, s. 226, 229.
37. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 145–150.
38. Tamtéž, s. 221.
39. Jistým náznakem tu může být příhoda, na níž vzpomíná tehdy mladý moskevský komunist Vilem Kahan, který při přátelských rozhovorech s Gottwaldem dostal na svůj dotaz v prosinci 1943 tuto odpověď: „Při jednáních s Benešem jsme uvažovali o jednom dvou ministrech a považl – „on nám sám od sebe dal čtyři!“ Archiv autora.
40. Kárný M., Milotová J. (eds.), Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Praha 1991, dok. 9, Heydrichův nástupní projev v Praze 2. října 1941, s. 98nn.; Srv. Kural V., Místo společenství – konflikt! Praha 1994, s. 154–157.
41. Sládek O., Zločinná role gestapa. Praha 1968, s. 223–226.
42. Tamtéž, s. 231 nn.
43. Rozsáhlý popis vzniku Molákova vedení a krajových sítí podává zejména kniha Hájková A., Praha v komunistickém odboji, Praha 1984, s. 214–315.